

Colofon

Archol rapport 1XX

Archeologische oppervlaktekartering aan de westkant van de Graetheide, verslag campagne 2009.

Opdrachtgever: Provincie Limburg

Contactpersoon opdrachtgever: drs. S. Kusters & drs. P. van der Gauw

Bevoegd gezag: Provincie Limburg

Uitvoering: drs. I.M. van Wijk (projectleider)

prof. dr H. Fokkens (opleider)

drs. R. Jansen (opleider)

dhr. A. Porreij MA

dhr. K. Brouwers BA

ing. J. Cichy BA

mevr. D. de Haan BA

mevr. K. van Homelen BA

dhr. L. van der Horst BA

mevr. S. Jones BA

mevr. H. Kunst BA

mevr. S. Lampe BA

dhr. P. Lemmers BA

mevr. M. Luijten BA

dhr. K. H. Maack Raun BA

mevr. I. Meulenberg BA

dhr. A.W. Verhoef BA

Auteur: drs. I.M. van Wijk

Beeldmateriaal: dhr. A. Allen

drs. I.M. van Wijk

Autorisatie: drs. I.M. van Wijk

Opmaak: dhr. A. Allen

Reproductie: Haveka, Alblasterdam

Dit project is tot stand gekomen dankzij de Provincie Limburg

provincie limburg

ISSN 1569-2396

© Archol bv, Leiden 2010

Postbus 9515

2300 RA Leiden

info@archol.nl

t: 071-5273313

f: 071-5272429

Inhoud

1 Inleiding	5
Dankwoord	7
2 Landschappelijk en Archeologisch kader	9
2.1 Geologie	9
2.2 De Graetheide, (pre) historisch landschap	11
2.2.1 De Graetheide in de prehistorie	11
2.2.2 De Graetheide van Koning Zwentibold	12
2.3 Archeologie op de Graetheide, archeologische voorraad, onderzoek en kenniswinst	14
2.4 Archeologisch onderzoek in de beide plangebieden	15
2.4.1 Louisegroeveweg	15
2.4.2 Hoogenberg	15
3 Thematiek en Methodiek	17
3.1 Centrale thematiek	17
3.2 Doel- en vraagstellingen	17
3.2.1 Centrale onderzoeksvragen voor de Graetheide	17
3.3 Methodiek	19
3.3.1 Bureauonderzoek	19
3.3.2 Landesaufnahme: booronderzoek en oppervlaktekartering	20
3.4 Uitvoering	21
3.5 Selectie terreinen voor Landesaufnahme	21
3.6 Algemene methodiek	21
4 Resultaten	23
4.1 Methoden en technieken	23
4.2 Resultaten gebied Louisegroeveweg	25
4.2.1 Aardewerk	26
4.2.2. Vuursteen	26

4.2.3 Conclusie.....	26
4.3 Resultaten gebied Hoogenberg	29
4.3.1 Aardewerk	30
4.3.2. Vuursteenen steen	31
4.3.3 Conclusie.....	32
5 Samenvatting, conclusie en aanbevelingen	33
5.1 Conclusie.....	33
5.1.1Louisegroeveweg	33
5.1.2 Hoogenberg	33
5.2 Aanbeveling	33
Literatuurlijst	35

1 Inleiding

In het Limburgse landschap van de Midenterrassen is de *Graetheide* aangewezen als aandachtsgebied.¹ Deze toewijzing is geschied vanwege de hoge verwachting voor de aanwezigheid van nederzettingen en grafvelden van de Lineair Bandkeramische cultuur en andere archeologische perioden van midden-neolithicum tot late middeleeuwen in dit relatief gave lössgebied tussen Sittard, Geleen, Stein en Born.

Tot in de Middeleeuwen bestond het gebied bijna volledig uit woeste gronden. In het begin was het bosrijk, getuige de naam Graetbos die het ooit heeft gehad. Later moet het een meer heideachtige vegetatie hebben gehad. Het is het Graetbos of –heide dat volgens een oude legende in de 9e eeuw door Koning Zwentibold (Swentibold of Sanderbout) werd geschonken aan de omliggende dorpen.²

Tegenwoordig is het gebied bijna geheel agrarisch met hier en daar kleinere bossen zoals Grasbroek en Heksenberg. Tevens ontspringt de Kingbeek, dat afwatert naar de Maas aan de westzijde van de Graet.

In het gebied zijn enkele bijzondere gebouwen te vinden, waaronder Kasteel Grasbroek en een aantal oude hoeven en landhuizen. We vinden er ook het gelijknamige gehucht Graetheide. Bij Geleen ligt ook een buurtschap met deze naam. Twee belangrijke verkeersaders doorsnijden de Graetheide tegenwoordig: de autosnelweg A2 en het Julianakanaal. Aan de overzijde van het Julianakanaal gaat het gebied over in het natuurgebied de Grensmaas.

Archeologisch Onderzoek Leiden (Archol BV) en de Faculteit der Archeologie van de Universiteit Leiden (FdA) heeft in opdracht van de provincie een bureauonderzoek met oppervlaktekartering uitgevoerd aan de westkant van de Graetheide in de plangebieden Urmond –Louisegroeveweg en Berg-aan-de-Maas - Hoogenberg (figuur 1.2). De percelen zijn momenteel in gebruik als grasland en zijn deels bebouwd.

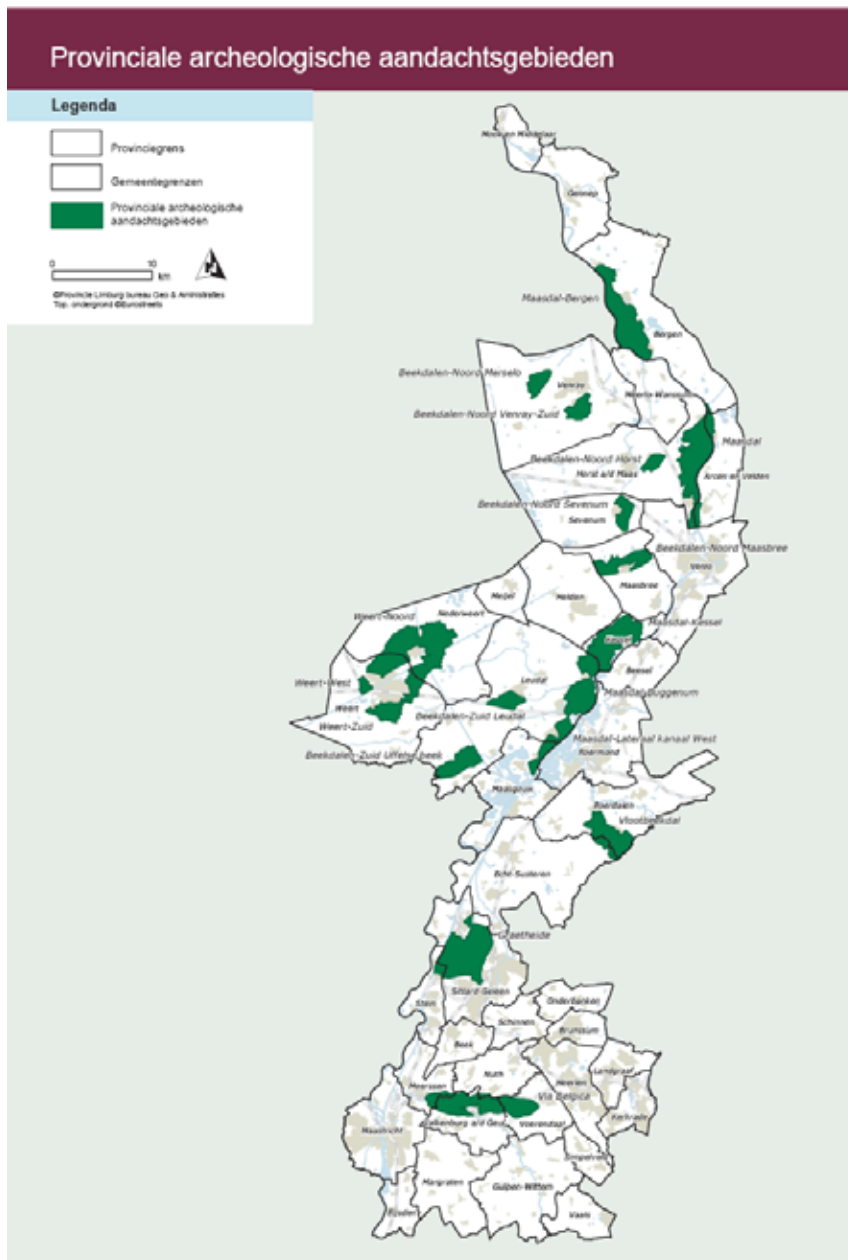
Het bureauonderzoek en oppervlaktekartering vinden plaats in het kader van een meerjarig onderzoeksprogramma in het Provinciaal Archeologisch Aandachtsgebied Graetheide met een praktijkgerichte *pilot* voor de duur van twee jaar, uitgevoerd door de Faculteit der Archeologie van de Universiteit Leiden en Archeologisch Onderzoek Leiden bv. De Faculteit der Archeologie van de Universiteit Leiden heeft sinds enige tijd een mastercollege *Prospective Field Archaeology* opgenomen in haar onderwijsprogramma onder leiding van drs. R. Jansen en prof. dr. H. Fokkens. Jaarlijks wordt een veldkartering voorbereid en verricht die afgesloten wordt met een rapportage en presentatie met daarin de resultaten en aanbevelingen.

Om de kloof te dichten tussen enerzijds de landschapsarcheologie en anderzijds de archeologische praktijk van versplinterd onderzoek, is de Graetheide als provinciaal aandachtsgebied aangewezen. De aandachtsgebieden zijn representatieve en relatief gave delen van de verschillende Limburgse cultuurlandschappen met een groot potentieel aan archeologische waarden.

---

¹ Van der Gaauw 2008; Van Wijk 2009.

² Eigenlijk geen echte oude legende maar “gecreëerd” ter legitimering van een (14e eeuwse) juridische tekst: het “Bescheyt van de Graet”, waarin het beheer van de Graetheide is geregeld. Eén van de bepalingen was dat voor Zwentibold gebeden moest worden in de kerken van de Graetdorpen.

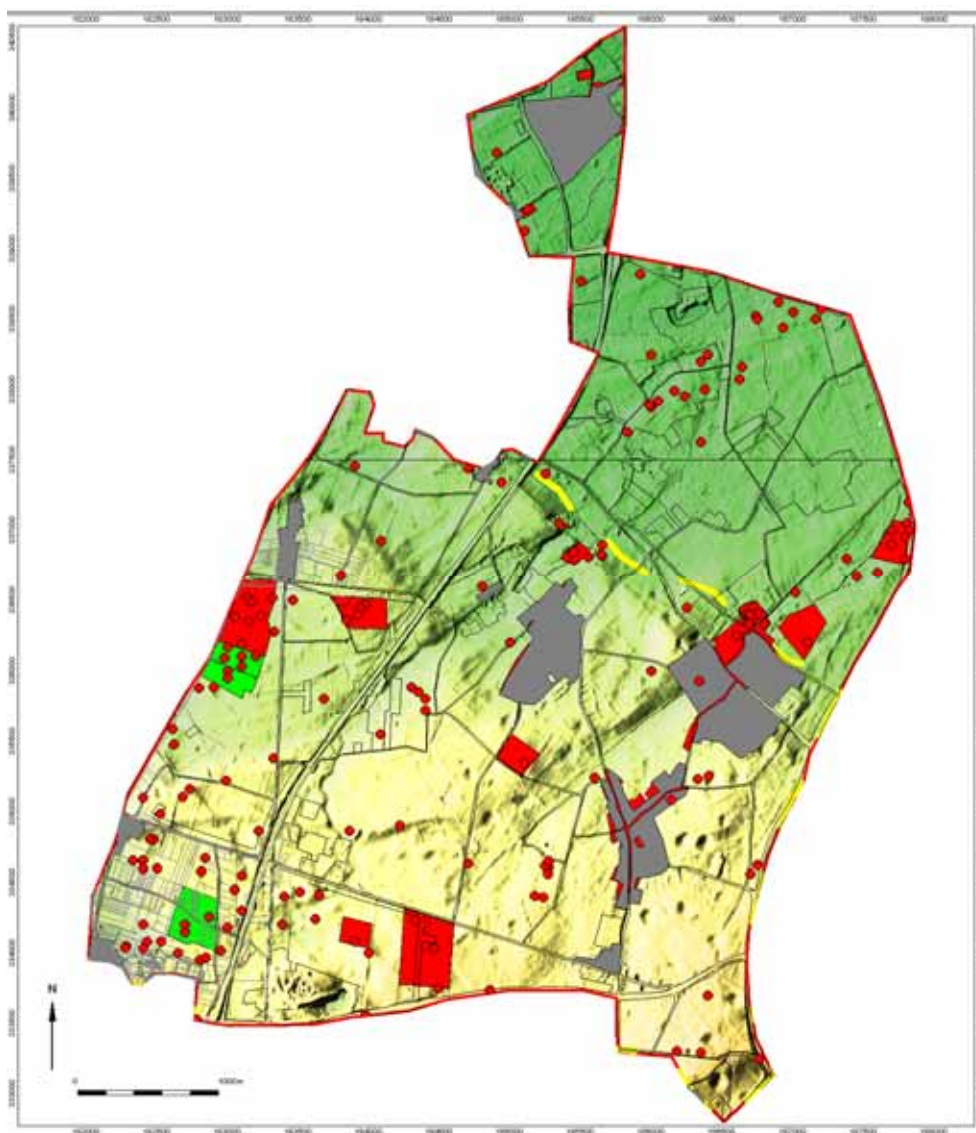
Figuur 1. 1 Provinciaal aandachtsgebied Graetheide

De archeologische potentie van het Graetheidegebied is zeer groot. Het aandachtsgebied Graetheide herbergt een groot aantal vindplaatsen uit voornamelijk het neolithicum, de ijzertijd en de Romeinse tijd. Het zijn voor het grootste deel locaties bekend van oppervlaktevondsten die tijdens veldkarteringen, uitgevoerd door enthousiaste amateurarcheologen, aan het licht zijn gekomen. Zo is meer dan 50% van het totaal aantal (n=171) waarnemingen gedaan tijdens veldkarteringen door amateurarcheologen.

Gezien de voornamelijk agrarische functie van de Graetheide is er weinig ruimtelijke druk waardoor het aantal uitgevoerde archeologische onderzoeken beperkt is gebleven.

Doel van het onderzoek is om archeologische vindplaatsen door middel van een oppervlaktekartering op te sporen maar ook om reeds bekende archeologische

vindplaatsen nader in kaart te brengen. Op basis van de resultaten kan vervolgens een advies worden opgesteld voor een verdere omgang met archeologische waarden in het plangebied.

Figuur 1.2 Locatie plangebied en Urmond en Hoogenberg in groen aangegeven en in rood de bekende archeologische monumenten (rode stippen zijn waarnemingen)

Dankwoord

Graag willen we bij deze de volgende personen bedanken die een rol hebben gespeeld bij het verwezenlijken van dit project: drs. G. Jansen en drs. S. Kusters van de provincie Limburg, de families Crijns en Kösters-Van der Schalk voor het mogen karteren van hun akkers, de heer P. Jansen (DSM) en de heer Noël van Oppen (Rentmeester te Urmond) evenals dhr. E. Claessen (gemeente Stein) en mevr. drs. M. Aarts (gemeente Sittard-Geleen).

Uitvoering

Bureauonderzoek	september 2009
Veldtoets	26-29 januari 2010
Rapportage	maart/oktober 2010

Opdrachtgever	Provincie Limburg
Bevoegd gezag	Provincie Limburg

Onderzoeksmeldingsnummer Urmond	39104
Onderzoeksmeldingsnummer Hoogeberg	39105

Locatie:

Gemeente	Sittard-Geleen & Stein
Plaats	Urmond & Berg-aan-de-Maas
Toponiem	Urmond-Louisegroeveweg & Berg-aan-de-Maas - Hoogeberg
Kaartblad	60C

Coördinaatgegevens	182796/334411 (NW)
Urmond	183062/334478 (NO)
	182779/334229 (ZW)
	182922/334172 (ZO)

Coördinaatgegevens	182869/336088 (NW)
Hoogeberg	183168/336003 (NO)
	182515/335929 (ZW)
	182980/335888 (ZO)

Autorisatie	drs. I.M. van Wijk
-------------	--------------------

Tabel 1.1 Administratieve gegevens

2 Landschappelijk en Archeologisch kader

Het bureauonderzoek is enerzijds opgebouwd uit het beschrijven van het landschap en de bodemopbouw van de onderzoekslocatie en anderzijds uit het inventariseren van de aanwezige archeologische waarden binnen het onderzoeksgebied. Aan de hand van de verzamelde gegevens wordt een verwachtingsmodel opgesteld dat getoetst wordt tijdens de veldinspectie.

2.1 Geologie

Het Graetheidegebied is gelegen op het Midenterras van de Maas (Cabergterras 1-3) en bestaat uit een uitgestrekt en glooiend lössplateau dat door beek- en droogdalen is doorsneden. In het oosten wordt het gebied begrensd door de Geleenbeek en in het westen door de Maas. In het noorden gaat de Graetheide over in een zandig lössgebied dat geclassificeerd wordt als dalvlakteterras.

Het landschap van de Graetheide is grotendeels gedurende de twee laatste ijstijden (Saalien en Weichselien) gevormd, toen op de oude Maasterrassen een dik pakket löss is afgezet. De lössafzettingen vormen als het ware een deken over het landschap waardoor de kleinere hoogteverschillen afgedekt werden.³ Toch moet ook het lösslandschap vroeger reliëfrijker zijn geweest dan het nu is. Een belangrijke oorzaak voor de nivellering van het landschap is de gevoeligheid van löss voor erosie. Vooral van hellingen zal gemakkelijk materiaal verspoelen en als zogenoemd colluvium worden afgezet. Dergelijke hellingprocessen zorgen voor het opvullen van laagtes en het geleidelijk glooiender worden van steile hellingen. Uit archeologisch vondstmateriaal afkomstig uit de colluvia blijkt dat de vorming van de colluvia in hoge mate is gerelateerd aan ontginningsfasen van de zeer vruchtbare lössplateaus door de mens. Deze ontginningen dateren uit het Neolithicum, de late ijzertijd en de Romeinse tijd, en uit de volle middeleeuwen en latere perioden.⁴ In beek- en droogdalen kunnen de meters dikke colluvia archeologische vindplaatsen afdekken die daardoor goed geconserveerd, maar moeilijk of in het geheel niet aan het oppervlak herkenbaar zijn.⁵

Een laatste aspect van de lössplateaus dat in verband met de archeologische verwachtingen vermeld moet worden, heeft te maken met de waterhuishouding. Behalve door een aantal beken zoals de Geleenbeek en de Keutelbeek, wordt de afwatering van de plateaus verzorgd door zogenaamde droogdalen die gedurende de laatste ijstijd zijn ontstaan toen de bodem nog bevroren was. Door de cycli van opwarming en bevroering en het watertransport dat over het bevroren oppervlak moest plaatsvinden, sletten de dalen zich op een kenmerkende manier uit. Door verschillen in opwarming van beide zijden van het dal kreeg een dergelijk dal namelijk een asymmetrische vorm.⁶ Deze dalen worden vervolgens semipermanent gevoed door regenwater en uittredend water afkomstig uit de hellingen.

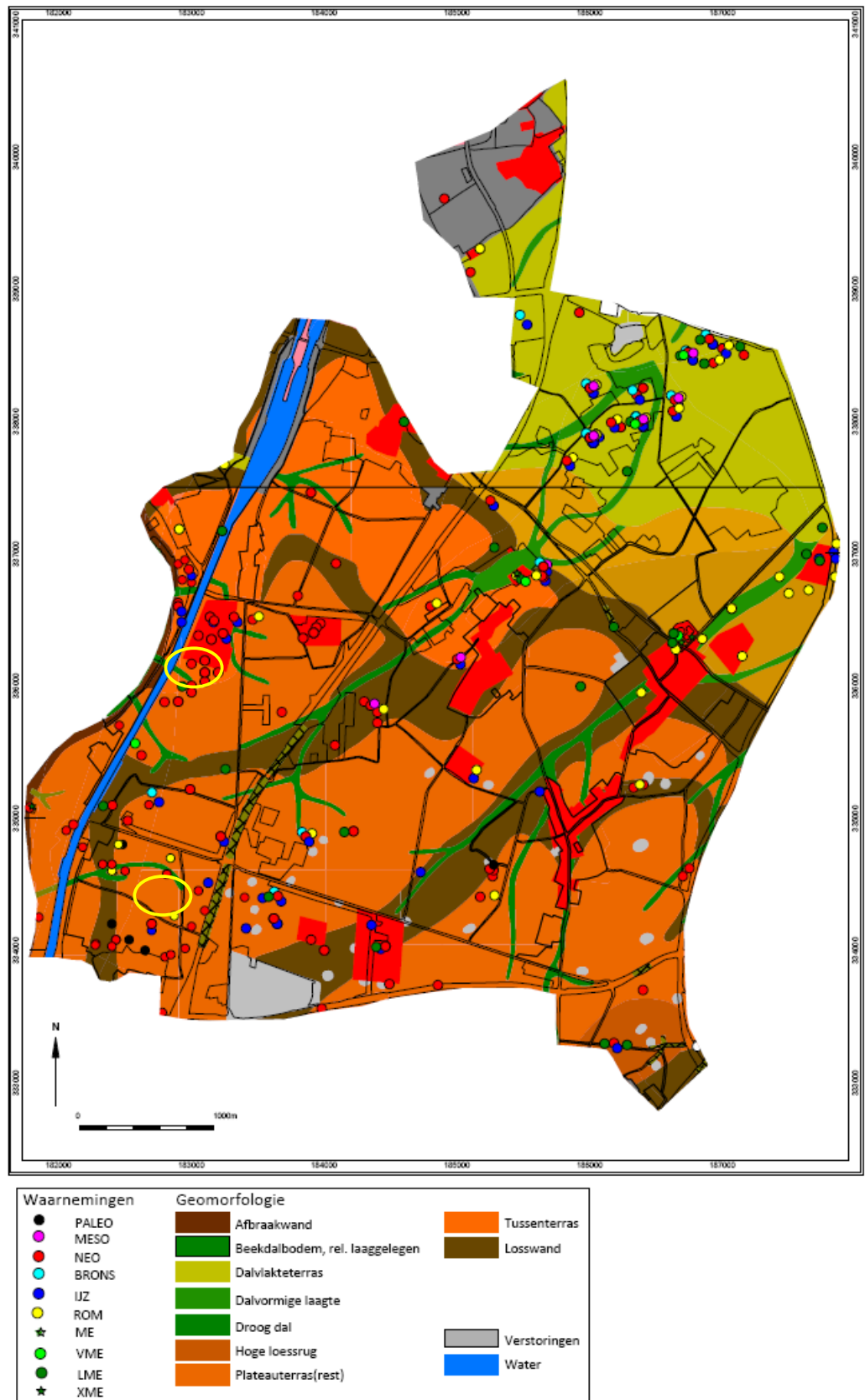
---

³ Bouten *et al.* 1985.

⁴ Boenigk & Hagedorn 1996.

⁵ Van Hoof en Van Wijk 2005.

⁶ Berendsen 1997, 13-15.

Figuur 2.1 Onderzoeksbieden (gele cirkels) weergegeven op de geomorfologische kaart

2.2 De Graetheide, (pre) historisch landschap

De Graetheide is sinds mensenheugenis al een ideaal gebied voor de mens om te wonen en te akkeren. De bewoning lijkt zich te clusteren langs de beek- en droogdalen en de terrasranden.⁷ Dit geldt met name voor de “Bandkeramiekers” die deze locaties voor hun nederzettingen opzochten.

Voor de voorkeur van de pre- en protohistorische bewoners van de Graetheide zijn verschillende verklaringen te geven. In de eerste plaats was in de nabijheid van deze locaties altijd makkelijk toegankelijk water beschikbaar. Aan de randen van het plateau trad namelijk het water uit de helling, waardoor natuurlijke bronnen ontstonden die in het verleden de droogdalen hebben gevoed.⁸ Door de goede afwatering van de plateauranden, ontwikkelden zich daar bovendien radebrikgronden die uitermate geschikt waren voor akkerbouw. Een laatste gunstig kenmerk van de randlocaties is dat zij grenzen aan verschillende ecologische zones. Hierdoor was het mogelijk om vanuit één verblijfplaats verschillende landschappelijke zones te exploiteren.⁹

Centraal op de terrassen komt, zover we nu weten, in de prehistorie minder of geen bewoning voor. Deze gedeeltes waren minder attractief, vooral voor een sedentair bestaan, omdat geen natuurlijke waterbronnen binnen handbereik lagen. Centraal op het plateau ligt het grondwaterniveau meestal meer dan 10m onder maaiveld. Desondanks waren de vlakke, vruchtbare plateaus wel geschikt voor akkerbouw.

In diverse verwachtingsmodellen wordt er voor het relatief vlakke lössgebied vanuit gegaan dat de meeste bewoning zich bevindt binnen een afstand van 300-500 meter van een droog- of beekdal.¹⁰

Het belang van beeklopen en droogdalen op de löss blijkt onder andere uit studies naar de verspreiding van Romeinse villa's in de regio Heerlen-Voerendaal¹¹ en naar de verspreiding van bandkeramische nederzettingen in de Graetheide-regio en het tussen Aken en Keulen gelegen lössgebied.¹² Wanneer de vindplaatsen uit de metaaltijden¹³ en de bekende historische kernen op de Graetheide op een kaart met beeklopen en droogdalen geplaatst worden, blijkt een opvallend verband aanwezig te zijn. Dit in tegenstelling tot de locatiekeuze voor grafvelden. Vooralsnog zijn deze niet eenduidig aan een landschappelijk element te koppelen waardoor deze moeilijk in een verwachtingsmodel zijn te plaatsen.

2.2.1 De Graetheide in de prehistorie

Voor de reconstructie van het prehistorische landschap van de Graetheide zijn we aangewezen op de resultaten van archeobotanisch onderzoek.¹⁴ Het beeld dat onder andere uit de pollendiagrammen naar voren komt is dat de Graetheide tijdens de midden- en jonge steentijd dichtbebost was. Het bos bestond voornamelijk uit linde waarnaast in kleinere getale onder andere eik, hazelaar, es en iep voorkwamen. Loofbos komt tegenwoordig in deze samenstelling bijna niet meer voor. De eik heeft veel terrein

---

⁷ Van Wijk en Van Hoof 2005; Van Wijk et al 2008.

⁸ Van Zijverden 2006.

⁹ Van Wijk en Van Hoof 2005.

¹⁰ Van Wijk en Van Hoof 2005; Van Wijk et al 2008.

¹¹ Kooistra 1996, 106.

¹² Bakels 1978 + 1982; Lüning 1982, m.n. p.14.

¹³ Van Hoof 2000.

¹⁴ Bakels 1978.

gewonnen, terwijl de linde vrijwel is verdwenen. Een verklaring kan zijn dat de linde het best groeit in gebieden die ook goed geschikt zijn voor landbouw, waardoor deze boomsoort plaats heeft moeten maken voor akkerland.¹⁵

Hoewel verondersteld wordt dat de jagers-verzamelaars van het mesolithicum reeds ingrepen in het landschap door open plekken te creëren, waren het de Bandkeramiekers, de eerste boeren, die de Graetheide ontgonnen. Naast de ontginningen die nodig waren voor de nederzettingen, werd eveneens bos ontgonnen dicht bij de nederzettingen, maar vermoedelijk meer richting de vlakke plateaus, ten behoeve van de landbouw.¹⁶ Op deze manier werd een gordel langs de randen van de Graetheide in gebruik genomen. De centrale delen van de terrassen bleven bebost. Na de Bandkeramiek neemt de nederzettingsdruk af en zal het bos van de Graetheide zich langzaam hebben hersteld. Pas aan het eind van de metaaltijden is archeologisch zichtbaar dat het landschap wederom ingrijpend werd gewijzigd. De colluvisie neemt in de droog- en beekdalen toe hetgeen wordt toegeschreven aan een hernieuwde ontginningsfase van het bos op het Graetheide. Dit proces van ontbossing zet door tot in de Romeinse tijd en middeleeuwen.

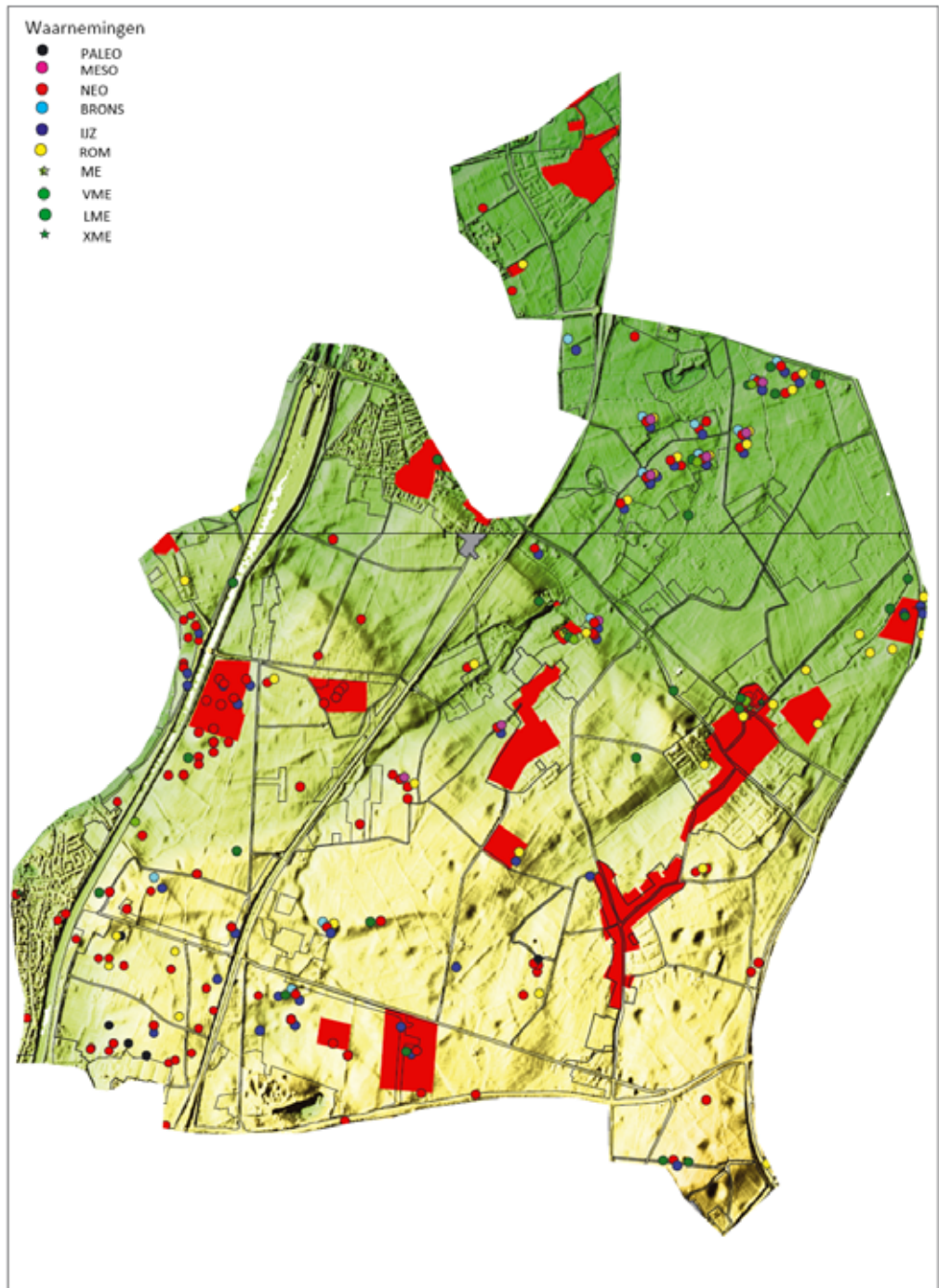
2.2.2 De Graetheide van Koning Zwentibold

In de middeleeuwen ontwikkelen zich in het gebied langs de Maas en de verschillende beeklopen diverse nederzettingen. Belangrijkste plaatsen in de buurt waren de dorpen Born, Beek, Geleen, Stein, Elsloo en de stad Sittard. Centraal tussen deze nederzettingen lag een uitgestrekt bos: de Graet. Volgens de legende zou het gebruiksrecht van de Graet door koning Zwentibold aan de veertien aangrenzende kerkdorpen zijn geschonken. Deze zoon van keizer Arnulf van Karinthië sneuvelde in 900 in een veldslag tegen de edelen van Lotharingen en zou volgens de legende in de kerk van Susteren begraven zijn. Deze vorst heeft in de streek mythische proporties gekregen, waardoor nu nog in Susteren zijn graf en relikwieën en tussen Born en Guttecoven zijn 'stoel' (een motteburcht) bezocht kunnen worden.

---

¹⁵ Bakels 1978.

¹⁶ *Ibid.*

Figuur 2.2 Archeologische monumenten en waarnemingen ingedeeld per periode op de Actuele Hoogtekaart Nederland.

Het gebied werd niet in stukken verdeeld maar gemeenschappelijk bezit van de inwoners van de veertien kerkdorpen. De dorpen gebruikten de Graet zo intensief dat rond de twaalfde eeuw het bos zich niet meer herstelde; het werd een heidegebied. Aanvankelijk beheerden de op de heide gerechtigde dorpen het gebied in gezamenlijk overleg, in vergaderingen die plaatsvonden op de centraal in de Graet gelegen heuvel Reursack of Roorsack, nu beter bekend als Welschenheuvel of Heksenberg. Tegenwoordig is van deze heuvel door bruinkoolwinning nauwelijks meer iets te zien.¹⁷

¹⁷ Van Hoof *et al.* in prep.

In de loop van de tijd ging men echter over tot het afbakenen van afzonderlijke gebieden. Ieder dorp kreeg zo zijn eigen heidegebied en ontgon dat. De heide als geheel bleef echter gemeenschappelijk bezit van alle dorpen. Dat betekende o.a. ook dat men niet zonder overleg met de andere dorpen mocht ontginnen. Er ontstond tenslotte de behoefte om de grens tussen de velden van de dorpen en de aangrenzende heide duidelijk vast te leggen. Verder werd het noodzakelijk om maatregelen te nemen om zich te beschermen tegen veeroof door rondtrekkende bendes en troepen en wilde men het weidende vee op de heide en het groot wild van de velden afhouden. Al deze problemen loste men in een keer op door het aanleggen van landweren. Men gaat er vanuit dat de landweren voor het merendeel in de 15e eeuw zijn aangelegd, hoewel eerdere voorgangers niet zijn uit te sluiten.

In de loop van de late middeleeuwen, toen de Graet geleidelijk ontbost raakte, werden langs de wegen waarover het vee naar de weidegronden werd gebracht nieuwe nederzettingen gesticht zoals Lutterade, Krawinkel en Einighausen. Rond 1820 werd uiteindelijk de hele Graetheide voor ontginning vrijgegeven en werden grote delen openbaar verkocht. Deze late ontginning van de centrale delen van de Graetheide betekent dus dat het grootste deel van de landbouwgronden pas één tot twee eeuwen in gebruik is en dat derhalve de erosie van het archeologisch bodemarchief in deze akker- en weidegebieden waarschijnlijk niet groot zal zijn. Ook nu nog zijn de huidige gronden die tussen Geleen-Lindenheuvel, Einighausen en Guttecoven liggen voor een groot deel als weidegrond in gebruik. Dit vormt een sterk contrast met het grootste deel van de Zuid-Limburgse lössgronden, dat uit zeer oude landbouwgronden bestaat en derhalve eeuwen langer aan landbouwersie heeft blootgestaan.

2.3 Archeologie op de Graetheide, archeologische voorraad, onderzoek en kenniswinst¹⁸

Het aandachtsgebied Graetheide herbergt een groot aantal vindplaatsen uit voornamelijk het neolithicum, de ijzertijd en de Romeinse tijd. Het zijn voor het grootste deel locaties met oppervlaktevondsten die tijdens veldkarteringen, uitgevoerd door enthousiaste amateurarcheologen, aan het licht zijn gekomen. Naast deze oppervlaktevindplaatsen zijn ook 13 archeologische monumenten (AMK-terreinen) aanwezig. Ze betreffen nederzettingsterreinen uit het neolithicum en de ijzertijd, Romeinse tijd en de middeleeuwen (mogelijke villaterreinen en grafvelden, alsmede kastelen, burchten en mottes).

In 2008 is het archeologisch onderzoek dat in Limburg is uitgevoerd in de periode 1995-2006 geëvalueerd. Daarbij is per deellandschap de huidige stand van zaken geanalyseerd. Dit betrof onder andere de kenniswinst die is behaald bij de verschillende onderzoeken.

Uit de evaluatie blijkt dat het aandachtsgebied nog niet echte kenniswinst heeft opgeleverd. Gezien de voornamelijk agrarische functie van de Graetheide is er weinig ruimtelijke druk waardoor het aantal uitgevoerde archeologische onderzoeken beperkt is gebleven. Bovendien zijn alle aan de rand van het Graetheidegebied gelokaliseerd. De in totaal 17 onderzoeken die hebben plaatsgevonden zijn alle vooronderzoeken:

---

¹⁸ Zie voor een overzicht van de stand van zaken en behaalde kenniswinst de evaluatie van het archeologisch onderzoek in Limburg in de periode 1995 t/m 2006, Van der Gaauw et al 2008.

oppervlaktekarteringen en booronderzoeken, en slechts drie proefsleuvenonderzoeken. Er zijn geen opgravingen uitgevoerd. De kenniswinst uit deze onderzoeken is daarom beperkt te noemen.

Archeologisch onderzoek op vindplaatsen die net buiten het aandachtsgebied liggen, op de rand van de Graetheide, hebben wel een aanzienlijke kenniswinst opgeleverd. Het gaat om de vindplaatsen Sittard-Hoogveld, Geleen-Hof van Limburg, Holtum-Koeweide Stein-Keerderkerkweg en Stein-Nattenhoven.¹⁹ Deze opgravingen hebben een grote bijdrage geleverd aan kennis over de bewoning van de omgeving van de Graetheide in de tijd van de Bandkeramiek (vroeg neolithicum), Stein-groep (laat neolithicum), de brons- en ijzertijd, de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen.

2.4 Archeologisch onderzoek in de beide plangebieden

In beide plangebieden worden al sinds geruime tijd archeologische waarnemingen door amateurarcheologen gedaan.

2.4.1 Louisegroeveweg

Het gebied ten noorden van Stein, ook wel Bramert genoemd, heeft op de archeologische beleidskaart een midden hoge verwachting gekregen. Desondanks zijn door amateurarcheoloog Wim Hendrix in het betreffende gebied vele vondsten gedaan. Vermoedt wordt dat ter plekke een nederzettingsterrein uit de late prehistorie of Romeinse tijd aanwezig is. Duidelijk is dat verwachtingsmodel en waarnemingen elkaar tegenspreken.

In het plangebied is in het kader van een planontwikkeling door Oranjewoud een bureauonderzoek en oppervlaktekartering uitgevoerd.²⁰ Tijdens de veldkartering zijn in elk geval twee mogelijke vindplaatsen aangetroffen, uit het neolithicum en/of bronstijd/ijzertijd.

2.4.2 Hoogenberg

Tussen 1962 en 1971 werd het, thans archeologische monument Hoogenberg, door amateurarcheologen Verver en Schaap gekarteerd. Uit voornamelijk hun karteringen bleek dat op het terrein meerdere archeologische vindplaatsen aanwezig zijn zoals een vermoedelijk nederzettingsterrein uit het midden- en laat neolithicum (Stein-groep maar ook Michelsberg en Klokbeke) alsmede een nederzetting uit de brons- en of ijzertijd.²¹ Waarnemingen die de afgelopen jaren door amateurarcheologen zoals Wim Hendrix en Loek Brandts zijn gedaan, bevestigen de aanwezigheid van archeologische resten. De meest spectaculaire waarneming is de vondst van enkele complete ijzertijdpotten met daarin o.a. een jadeïetbijl.²² Het terrein staat al lang bekend als een archeologisch terrein van hoge archeologische waarde (monumentnummer 11210, CMA-nummer 68D-037). Enkele tientallen meters naar het oosten bevindt zich wellicht een Romeins villaterrein.

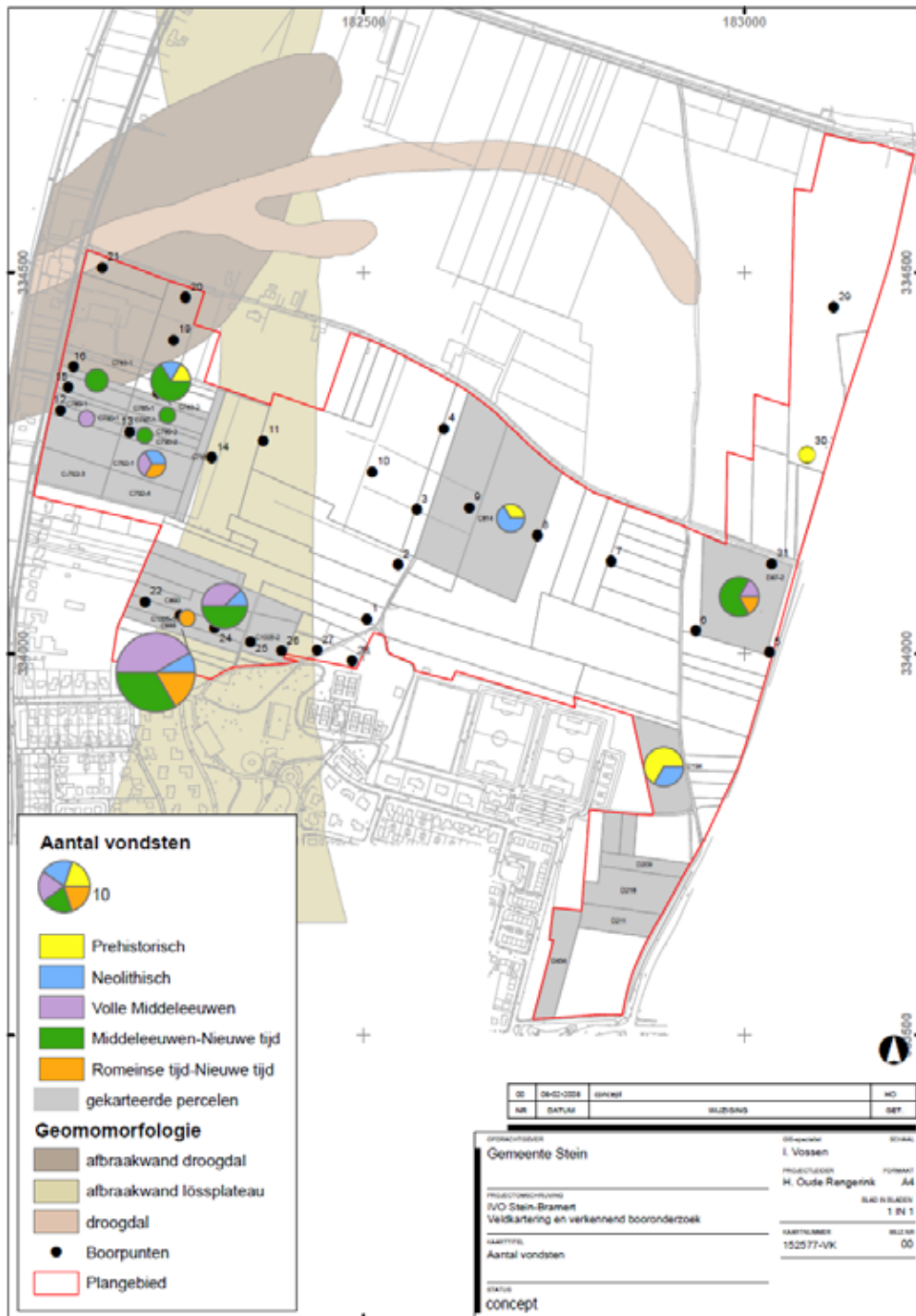
---

¹⁹ Zie voor een overzicht van de resultaten van de vindplaatsen Van der Gauw et al 2008.

²⁰ Vossen & Oude Rengerink 2008.

²¹ Van Hoof 2000.

²² Hendrix & Schaap 1995.

Figuur 2.3 Verspreiding vondsten oppervlaktekartering door Oranjewoud in 2008

In het kader van de toekomstige verbreding van het Julianakanaal is door RAAP direct ten westen van het plangebied Hoogenberg een archeologisch inventariserend onderzoek bestaande uit een bureauonderzoek alsmede een verkennend geoarcheologisch onderzoek en veldkartering uitgevoerd.²³Tijdens dit onderzoek werd de aanwezigheid van een neolithische vuursteenvindplaats bevestigd. Vermoedelijk is echter een groot deel van de vindplaats geërodeerd.

²³ Demey 2003.

3 Thematiek en Methodiek

3.1 Centrale thematiek

Om de kloof te dichten tussen enerzijds de landschapsarcheologie en anderzijds de archeologische praktijk van versplinterd onderzoek, is de Graetheide als provinciaal aandachtsgebied aangewezen. De aandachtsgebieden zijn representatieve en relatief gave delen van de verschillende Limburgse cultuurlandschappen met een groot potentieel aan archeologische waarden. Ze zijn optimaal geschikt voor gebiedsgericht onderzoek met een landschapsarcheologische vraagstelling. Landschapsarcheologie wordt hier gedefinieerd als 'geïntegreerd archeologisch, fysisch-geografisch, historisch-ecologisch en historisch-geografisch onderzoek dat zich richt op de ontwikkeling, de bewoning en het gebruik van het cultuur- en het fysieke landschap over de (zeer) lange termijn en de samenhang tussen deze aspecten van het landschap.' Synthetiserend onderzoek is dus een voorwaarde voor het verkrijgen van kenniswinst.

Daarbij moet aangesloten worden bij de onderzoeksvragen die al deels geformuleerd zijn in het evaluatiedocument van de provincie Limburg alsmede op de centrale thematiek van de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA).²⁴ Het uiteindelijke doel moet het opvullen van de kennislacunes zijn die in het evaluatiedocument zijn weergegeven.

3.2 Doel- en vraagstellingen

Op basis van de centrale thematiek zoals deze zijn verwoord in de NOaA en de evaluatie van het archeologisch onderzoek in Limburg, worden voor het Graetheidegebied een aantal onderzoeksvragen voorgesteld die er zorg voor moeten dragen dat de kwaliteit en het rendement van het onderzoek hoog ligt en verkeerde keuzes worden voorkomen.

3.2.1 Centrale onderzoeksvragen voor de Graetheide

Gezien de verwachte rijkdom aan archeologie op de Graetheide zijn de centrale onderzoeksvragen ook daarop gebaseerd.

- *Hoe verhouden bewoning, gebruik en inrichting zich tot de diversiteit van het landschap?*

Huidige bewonings- en gebruiksmodellen²⁵ voor de Graetheide veronderstellen dat juist de overgangen tussen verschillende geomorfologische zones (droogdalen-plateau, hoog-laag, etc.) bij uitstek geschikt waren voor menselijke activiteiten in de (pre)historie. Gezien de toekenning van hoge verwachtingen aan dergelijke locaties en het daarbij horende archeologische beleid, is het van groot belang dat deze stelling getoetst wordt. Op basis van de huidige verwachtingsmodellen zou bijna 18km² een hoge verwachting krijgen. Aangezien het bodemarchief van de Graetheide redelijk ongerept is, kan deze verwachting hier getoetst worden.

- *Wat is de representativiteit van de archeologische waarnemingen?*

De tweede centrale onderzoeksvraag is een afgeleide van de eerste en betreft de (vermoedelijke) archeologische rijkdom van het Graetheidegebied. Vooral aan de

---

²⁴ Van der Gaauw 2008; www.noaa.nl.

²⁵ Verhoeven in voorbereiding; Van Wijk & Van Hoof 2005.

randen van de Graetheide heeft archeologisch onderzoek aangetoond dat er veel archeologische vondsten bewaard zijn gebleven. Meer centraal op het Graetheideplateau is deze verwachting niet eenduidig. Het centrale deel (hoofddeel van het aandachtsgebied) zou ook in eerdere periodes voornamelijk gediend hebben als akker- of weidegebied terwijl de (pre)historische bewoning zou gelegen zijn aan de randen. De tot nu toe bekende archeologische waarnemingen laten echter een tweeledig gebruik van het gebied zien. De vele vondsten van bijlen en relatieve afwezigheid van sporen en typisch nederzettingsafval lijken te wijzen op een extensief gebruikt gebied. Daarentegen lijken de weinige uitgevoerde opgravingen te wijzen op een mogelijk verkeerde interpretatie door een overwaardering van oppervlaktevondsten. Prehistorisch nederzettingsafval verweert snel op akkergronden door blootstelling aan de elementen en intensieve landbouw.

- *Wat is de kwaliteit van het bodemarchief van Graetheide en wat is de invloed van postdepositionele (bronnenvormende) processen?*

De derde centrale onderzoeksvraag richt zich op de goede, conserveringsomstandigheden van de Graetheide. Aangezien het gebied pas laat in de Middeleeuwen of nog recenter ontgonnen werd, wordt aangenomen dat de archeologie goed geconserveerd is en nauwelijks geleden heeft van decennialange grootschalige, intensieve bodemverstoringen zoals infrastructurele werken, woningbouw en industrie. De voornaamste bodemverstoring op de Graetheide zal teweeg gebracht zijn door landbouwactiviteiten die mogelijk minder hebben verstoord.

- *Wat is de relatie tussen de bewoning op het lössplateau en in het Maasdal in het vroeg-neolithicum (LBK)?*

In de holocene dalbodem van de Maas, aangrenzend aan de Graetheide, zijn diverse vondsten uit de LBK aangetroffen. Zij duiden erop dat LBK-gemeenschappen ook de lager gelegen gebieden langs de Maas hebben benut voor bewoning, landbouw en veeteelt. Dit zijn gebieden met een duidelijk ander landschappelijk karakter dan de hooggelegen lössplateaus. De relatie tussen de bewoning in beide landschappen is niet duidelijk en dient onderzocht te worden. Gericht onderzoek op de Graetheide in combinatie met het Maasdal kan deze kennislacune vullen.

- *Hoe verloopt de kolonisatie en vroege bewoningsgeschiedenis van de Graetheide?*

Bewoningsresten uit het midden- en laat neolithicum komen op de Graetheide sporadisch voor i.t.t. het aangrenzende Duitse Rijnland waar substantiële bewoning aangetroffen is. Het blijft echter een grote onbekende periode op het middenterrassenlandschap van Zuid Limburg. De Graetheide herbergt het potentieel om meer licht te werpen op deze vooralsnog bijna “onzichtbare” periode.

- *Hoe kenmerkt zich de bewoningsgeschiedenis van de Graetheide in de metaaltijden en wat is de relatie met gelijktijdige bewoning op de pleistocene zandgronden?*

In de metaaltijden kennen we i.t.t. het vroeg-neolithicum en de Romeinse tijd een extensiever landgebruik gekenmerkt door zogenaamde zwerfende erven. Substantiële gegevens die beter zicht geven op deze bewoningsperiode van de Graetheide zijn echter summier in vergelijking met de pleistocene zandgronden. Daarbij lijken er accentverschillen te bestaan in bijvoorbeeld huisopbouw en het gebruik van leemextractiekuilen.

- *Wat is de (landschappelijke) relatie tussen grafvelden, depotlocaties en de bijbehorende bewoning in de metaaltijden en Romeinse tijd?*

De archeologie van (graf)rituelen wordt van aanzienlijk belang geacht om structuur en ontwikkeling van prehistorische samenlevingen te begrijpen. Hierbij moet niet alleen gedacht worden aan het grafritueel maar ook aan deposities zowel in natte contexten en op natuurlijke plaatsen als rond huis en erf. De materiële cultuur en landschappelijke context in de Graetheide kunnen aanknopingspunten bieden om de bredere rol van rituele praktijken in sociale en ideologische domeinen te bestuderen. Hoewel de rijke symbolische wereld die achter de gedeponeerde voorwerpen schuilgaat ons grotendeels ontgaat, bieden de ruimtelijke en temporele contexten mogelijkheden om uitspraken te doen over de rol van de rituele handelingen voor zaken als de overdracht van bezit, claims en kennis, de constructie en deconstructie van persoonlijke en collectieve identiteiten, of machtspolitieke strategieën. Het is voor alle fasen van de latere prehistorie en de Romeinse tijd gewenst dat deze thema's een steviger theoretische en empirische basis krijgen.²⁶

- *Wordt de Graetheide in de Romeinse tijd gekenmerkt door een uitgebreide infrastructuur?*

In Sittard-Hoogveld is een Romeinse weg aangetroffen die deel uitmaakt van een vermoedelijk omvangrijk wegennet. De Graetheide zal op verschillende plaatsen doorsneden zijn door Romeinse wegen. De lokalisering en omvang van dit wegennet op de Graetheide is echter nog onbekend. Grootschalige veldkarteringen kunnen daar mogelijk verandering in brengen.

- *Wat is de ontginnings- en bewoningsgeschiedenis van de Graetheide in de vroege en late middeleeuwen?*

De inrichting van de Graetheide van vóór en ná koning Zwentibold is slechts in algemene termen in de archieven terug te vinden. De verwachting is echter dat er nog veel archeologische sporen zoals resten van landweren, middeleeuwse erven etc. onder het maaiveld verborgen zijn.

3.3 Methodiek

3.3.1 Bureauonderzoek

Tijdens het bureauonderzoek wordt aan de hand van bestaande bronnen informatie verworven over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een onderzoeksgebied, omvattend de aan- of afwezigheid, aard en omvang, datering,

---

²⁶ Gerritsen, Jongste en Theunissen 2005.

gaafheid en conservering en relatieve kwaliteit daarvan. De volgende bronnen worden daarbij geraadpleegd:

1. Archeologische verwachtingskaarten van de gemeenten Sittard-Geleen en Stein inclusief achterliggende informatie;
2. Historische kaarten (o.a. Kadastrale veldminuut ca. 1830, Bonnekaart, Trachotkaart);
3. Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN);
4. Geomorfologische kaart/bodemkaart;
5. Archis, AMK, Livelink;
6. Onderzoeksrapporten Graetheidegebied;

Het bureauonderzoek moet een gedetailleerder beeld geven van de onderzoekslocatie en resulteren in een archeologische verwachting voor het gebied plus een advies voor het vervolg. Daarvoor dient een Programma van Eisen opgesteld te worden.

3.3.2 Landesaufnahme: booronderzoek en oppervlaktekartering

De *landesaufnahme* bestaat uit een:

1. Landschappelijk gericht verkennend booronderzoek (situering van droog- en beekdalen, terrasranden en recente verstoringen), zie eisen Selectiedocument Provincie Limburg.²⁷ Het is echter niet mogelijk de verstoringsgraad vast te stellen m.b.v. een boor aangezien het verschil tussen E-horizont en colluvium in de boorkern niet is te zien²⁸;
2. Oppervlaktekartering, zie eisen Selectiedocument Provincie Limburg²⁹;
3. (Optioneel) buurtonderzoek (informatie betreffende het plangebied);
4. (Optioneel) afsteken of zetten van een bodemprofiel.

Zoals gesteld is de archeologische potentie van het Graetheidegebied zeer groot. Het aandachtsgebied Graetheide herbergt een groot aantal vindplaatsen uit voornamelijk het neolithicum, de ijzertijd en de Romeinse tijd. Het zijn voor het grootste deel locaties bekend van oppervlaktevondsten die tijdens veldkarteringen, uitgevoerd door enthousiaste amateurarcheologen, aan het licht zijn gekomen. Zo is meer dan 50% van het totaal aantal (n=171) waarnemingen gedaan tijdens veldkarteringen door amateurarcheologen.

In 2008 is het archeologisch onderzoek dat in Limburg is uitgevoerd in de periode 1995-2006 geëvalueerd. Daarbij is per deellandschap de huidige stand van zaken geanalyseerd. Dit betrof onder andere de kenniswinst die is behaald bij de verschillende onderzoeken. Uit deze evaluatie blijkt dat het aandachtsgebied nog geen echte kenniswinst heeft opgeleverd, ondanks de vele bekende (oppervlakte)vindplaatsen. Gezien de voornamelijk agrarische functie van de Graetheide is er weinig ruimtelijke druk waardoor het aantal uitgevoerde archeologische onderzoeken beperkt is gebleven.

Het is dan ook wenselijk de veldkarteringen gericht uit te voeren voor het aandachtsgebied teneinde het verwachtingspatroon efficiënter te bepalen. Aangezien de totale oppervlakte van het aandachtsgebied te groot is om in een beperkt aantal jaren te

---

²⁷ Van der Gaauw 2008.

²⁸ Meurkens en Van Wijk 2008.

²⁹ Van der Gaauw 2008.

belopen zullen er keuzes gemaakt moeten worden. Door te inventariseren welke terreinen eventueel de komende jaren verstoord gaan worden, kan op deze terreinen de grootste prioriteit van de veldkartering worden gelegd.

Een oppervlaktekartering wordt gezien als een adequate en snelle methode van archeologisch veldonderzoek voor grote vlakken. Doorgaans wordt dit uitgevoerd door in banen met een onderlinge afstand van 5 meter over een akker te lopen. Het detecteren van vindplaatsen middels een oppervlaktekartering in het lössgebied wordt echter bemoeilijkt door verschillende in acht te nemen factoren:³⁰

- Aanwezigheid van colluvium
- Selectieve erosie van archeologische resten
- Verplaatsing van archeologisch vondstmateriaal
- Eenmalige kartering
- Wisselende vondstzichtbaarheid

3.4 Uitvoering

De Faculteit der Archeologie van de Universiteit Leiden heeft sinds enige tijd een mastercollege *Prospective Field Archaeology* opgenomen in haar onderwijsprogramma onder leiding van drs. R. Jansen en Prof. dr. H. Fokkens. Jaarlijks wordt een veldkartering voorbereid en verricht die afgesloten wordt met een rapportage met daarin de resultaten en aanbevelingen. Indien gewenst kunnen in dit specifieke geval de uitkomsten ook gepresenteerd worden op het provinciehuis.

Een grootschalige veldkartering in Graetheide, verspreid over meerdere jaren, zou goed aansluiten op dit college dat jaarlijks wordt verzorgd in het masterprogramma *Field Archaeology*.

Het zou wenselijk zijn indien lokale archeologen zich ook bij deze grote *Landesaufnahme* zouden willen aansluiten. De kennis die lokale archeologen gedurende een meestal lange periode hebben opgebouwd, is een welkome aanvulling op de *Landesaufnahme*. Gezien de grootte van het aandachtsgebied (2276 hectare oftewel bijna 23km²) zou een dergelijk samenwerking bijzonder nuttig zijn.

3.5 Selectie terreinen voor Landesaufnahme

In totaal kunnen per campagne een maximaal aan terreinen worden belopen. Uitgangspunt daarbij is de betreedbaarheid van de terreinen, potentie voor veldkartering en de verwachting van hoe veel terrein kan worden belopen. Voor de eerste veldkartering is gekozen voor terreinen aan de westelijke kant van de Graetheide (zie figuur 1.2). Omwille van het educatieve zijn die terreinen gekozen waar eerdere meldingen van bekend zijn (zie paragraaf 2.4). Echter ook aangrenzende terreinen zonder waarnemingen zijn geselecteerd. De gebieden zijn elk ongeveer 5 ha groot (zie figuur 3.1).

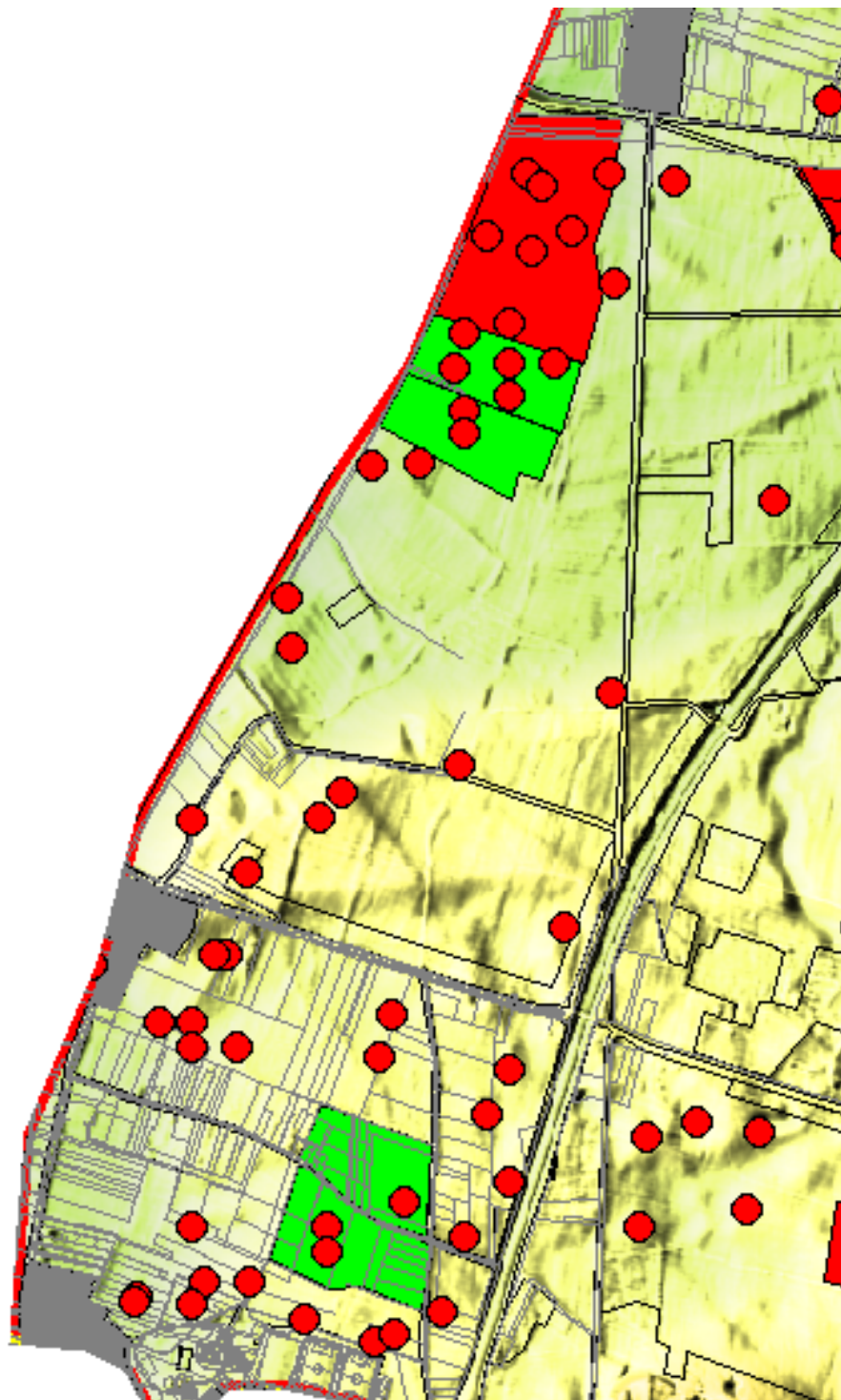
3.6 Algemene methodiek

Het onderzoek vindt plaats volgens het Archol-protocol dat gebaseerd is op de procedures beschreven in de KNA 3.1. Verder zal de werkwijze zoals beschreven in het PvA en aanvullende procedures zoals aangegeven door het bevoegd gezag worden gevolgd. In aanvulling daarop, mede op basis van eerdere ervaringen in de regio. De

---

³⁰ Zie voor een uitgebreide beschrijving van deze factoren Roymans en Van Waveren 2002, 4-6.

kartering wordt uitgevoerd door meerdere teams bestaande uit een projectleider of een docent van de Universiteit Leiden aangevuld met 3-4 masterstudenten.

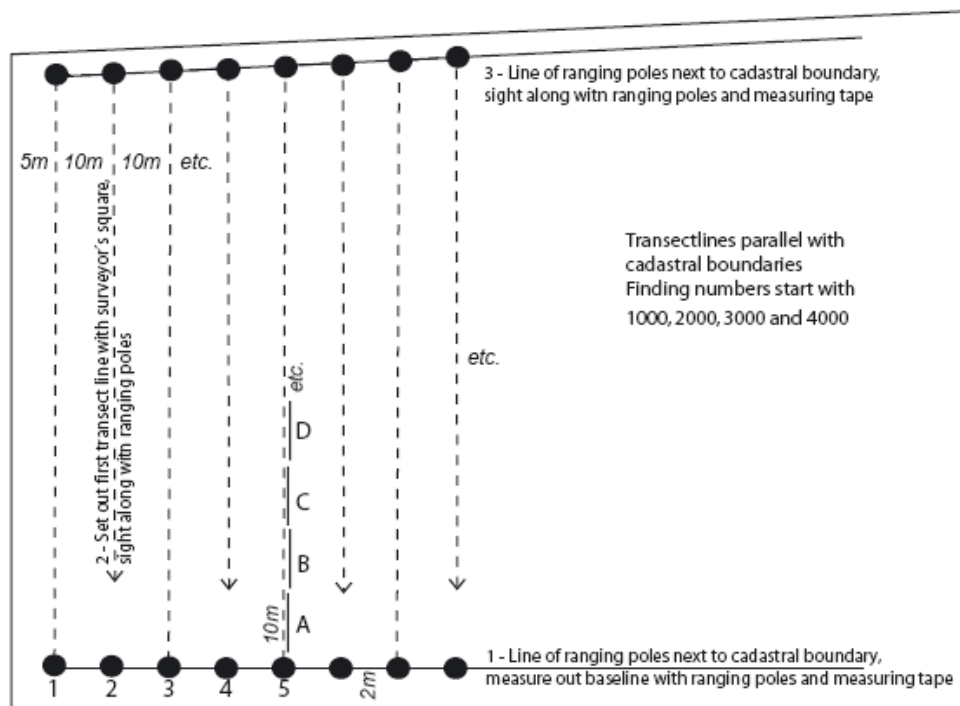

Figuur 3.1 Geselecteerde terreinen (in groen)

4 Resultaten

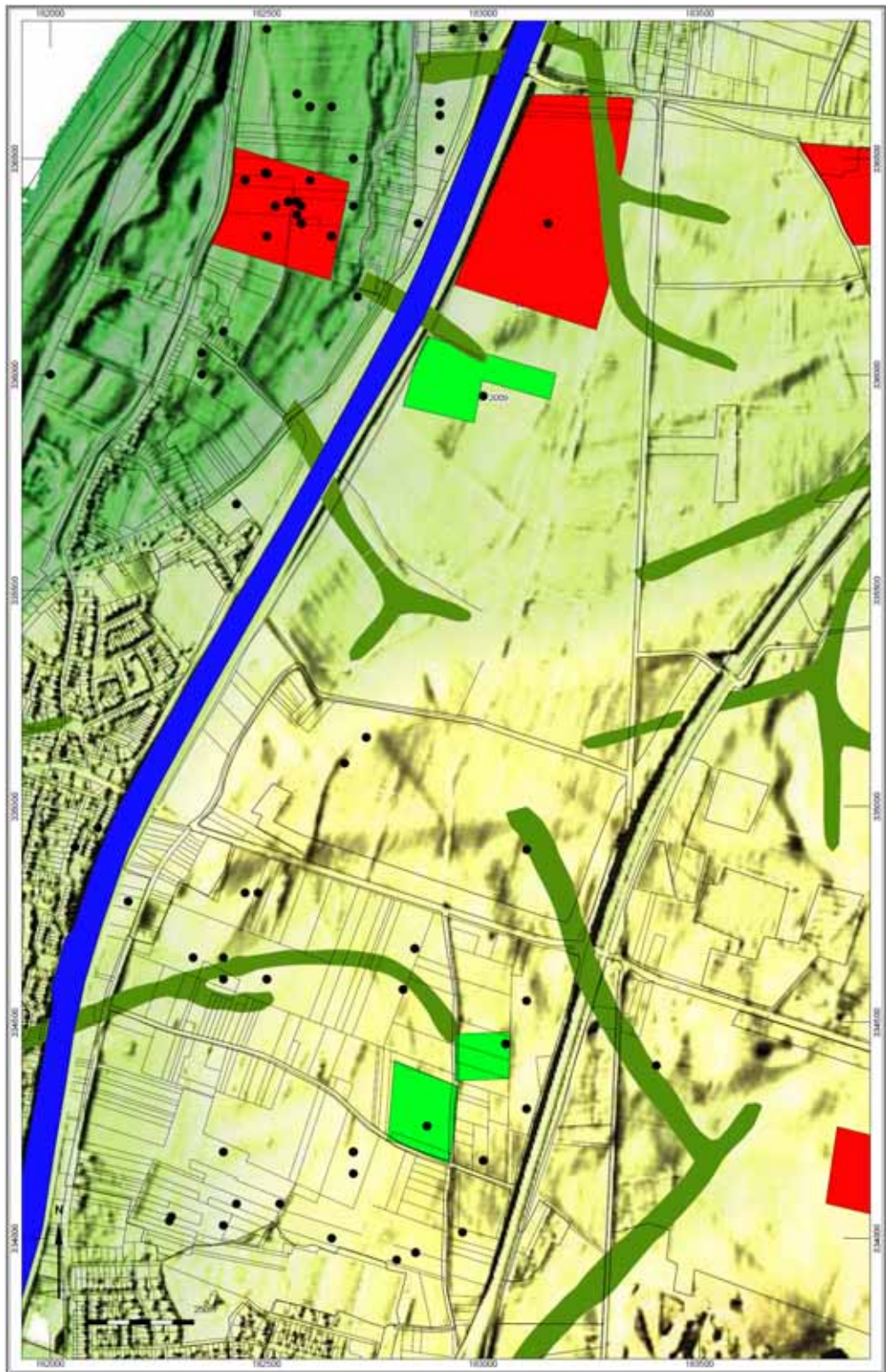
4.1 Methoden en technieken

Een oppervlaktekartering kan op meerdere wijze uitgevoerd worden afhankelijk van het doel en de vraagstelling die voorafgaand aan het onderzoek opgesteld worden. Bij deze kartering was het hoofddoel om bestaande waarnemingen te controleren en aan te vullen teneinde vindplaatsen binnen het onderzoeksgebied aan te duiden. Voor deze kartering is gekozen om de percelen systematisch te belopen in raaien met een tussenafstand van 10m. De vondsten zijn per 10m vak op elke raai verzameld (zie figuur 4.1) wat betekent dat de vondsten werden verzameld in een stuk van 10m lang en 2m breed. De vondsten zijn met een GPS van een X- en Y- coördinaat voorzien en hebben eveneens een vondstnummer gekregen. Omdat de ploegvoren op de meeste percelen nog goed zichtbaar waren, zijn deze gebruikt om de looppriechting te bepalen. De afstanden tussen de verschillende raaien en richtjalons zijn met behulp van meetlinten uitgezet.

Figuur 4.1 Schematisch overzicht werkwijze oppervlaktekartering

Het veldwerk is uitgevoerd van 26-29 januari 2010. Tijdens deze kartering is circa 7,7 ha gekarteerd. Dit is aanzienlijk minder dan in eerste instantie werd verwacht (aanvankelijk circa 20 ha). Daartoe liggen een aantal redenen ten grondslag. Op een aantal percelen stonden namelijk nog gewassen of sommige percelen waren om andere redenen niet beloopbaar (grasland, sneeuwdek). Daarnaast waren de weersomstandigheden (het vroom een aantal graden gedurende de dag) niet optimaal en werd minder areaal per dag belopen dan gedacht. Men moet daarbij in gedachten houden dat het hier ook een leerproject betreft.

Figuur 4.2 Gekarteerde percelen (in groen)

De percelen met groenbemesting of die nog met sneeuw bedekt waren en de graslandpercelen zijn niet belopen. De vondstzichtbaarheid varieerde van perceel tot perceel en was uiteraard afhankelijk van de gewasbedekking op dat moment. Niet belopen vanwege een slechte vondstzichtbaarheid zijn percelen die als weiland in gebruik waren en percelen met groenbemesting. Uiteindelijk is ca. 40% van het

plangebied gekarteerd. Een perceel was zeer recentelijk geploegd, hetgeen minder gunstig is voor de vondstzichtbaarheid. Dit perceel is wel gekarteerd. De beste vondstzichtbaarheid kenden de percelen die al wat langer geleden geploegd waren. De löss is dan goed uitgeregend en uiteengevallen in kleine kluiten. De vondstzichtbaarheid op dit soort akkers is uitstekend. Na verloop van tijd kunnen geploegde akkers als braakliggend worden beschouwd. Begroeiing van gras, onkruid en mos kan hier op den duur de vondstzichtbaarheid in negatieve zin beïnvloeden.

Een ander verschijnsel dat de vondstzichtbaarheid niet ten goede kwam was het gegeven dat een aantal akkers gebruikt werden door ganzen om te fourageren tijdens de vogeltrek. De akker werd namelijk door de ganzen "platgetrapt" en voorzien van vele uitwerpselen waardoor de zichtbaarheid beduidend afnam.

Figuur 4.2 Gekarteerde percelen Louisegroeveweg (betreedbaarheid en vondstspreading in raaien). Roodomrand de beoogde karteringspercelen, in wit de percelen waarvoor toestemming was verkregen en in groen de daadwerkelijk gekarteerde percelen.

4.2 Resultaten gebied Louisegroeveweg

Voor het gebied rondom de Louisegroeveweg was van twee pachters toestemming verkregen om hun akkers te belopen (Fam. Crijns en Fam. Kösters-Van der Schalk). Helaas bleek een groot deel van deze akkers nog begroeid te zijn met groenbemesting (zie figuur 4.2) waardoor de akker niet konden worden belopen. Een meer westelijk gelegen perceel was niet betreedbaar aangezien deze gedurende de campagne met sneeuw bedekt bleef. De overige percelen (totale omvang 4,2 ha) zijn gedurende de campagne belopen. Het westelijke perceel (2,8 ha) kan als braakliggend gekenmerkt worden en had een redelijke vondstzichtbaarheid hoewel door de vorst vondsten

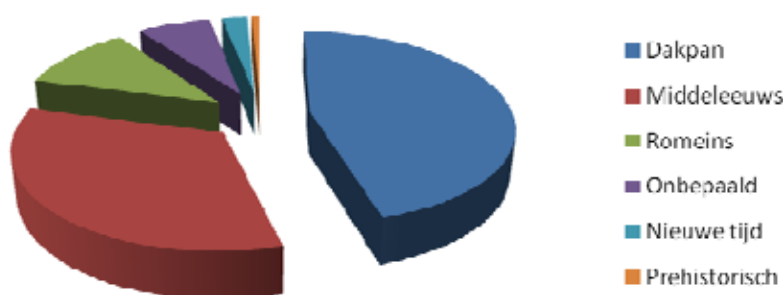
vastgevroren lagen, het oostelijk perceel (1,4 ha) was zeer recent geploegd en had een slechtere vondstzichtbaarheid. In het onderzoeksgebied zijn in totaal 266 vondsten verzameld (tabel 4.1).

categorie	aantal	gewicht in gram
Aardewerk Nieuwe tijd	52	54,5
Aardewerk Middeleeuwen	30	748,6
Aardewerk Romeinse Tijd	1	247,1
Aardewerk Prehistorie	10	15,6
Aardewerk onbepaald	29	154
Dakpan	91	1025,6
Keramische pijpenkop	7	15,8
Metaal slak	1	6,4
Steen	4	31,8
Vuursteen	41	353,1
Totaal	266	2652,5 g

Tabel 4.1 totalen per vondstcategorie

4.2.1 Aardewerk

Het keramisch vondstmateriaal bestaat voornamelijk uit dakpanfragmenten, (laat) middeleeuws aardewerk en recent aardewerk. Daarnaast zijn nog een bescheiden aantal Romeinse en prehistorische aardewerkfragmenten aangetroffen. Het middeleeuwse en nieuwe tijd aardewerk lijkt over alle percelen gelijkmatig verspreid te zijn en dient dan ook gezien te worden als het resultaat van akkerbemesting waarbij stads- of dorpsafval over de akkers verspreid werd. Het Romeinse aardewerk alsmede de dakpanfragmenten lijken zich echter te concentreren in een hoger deel (of de randen daarvan) van het onderzoeksgebied.

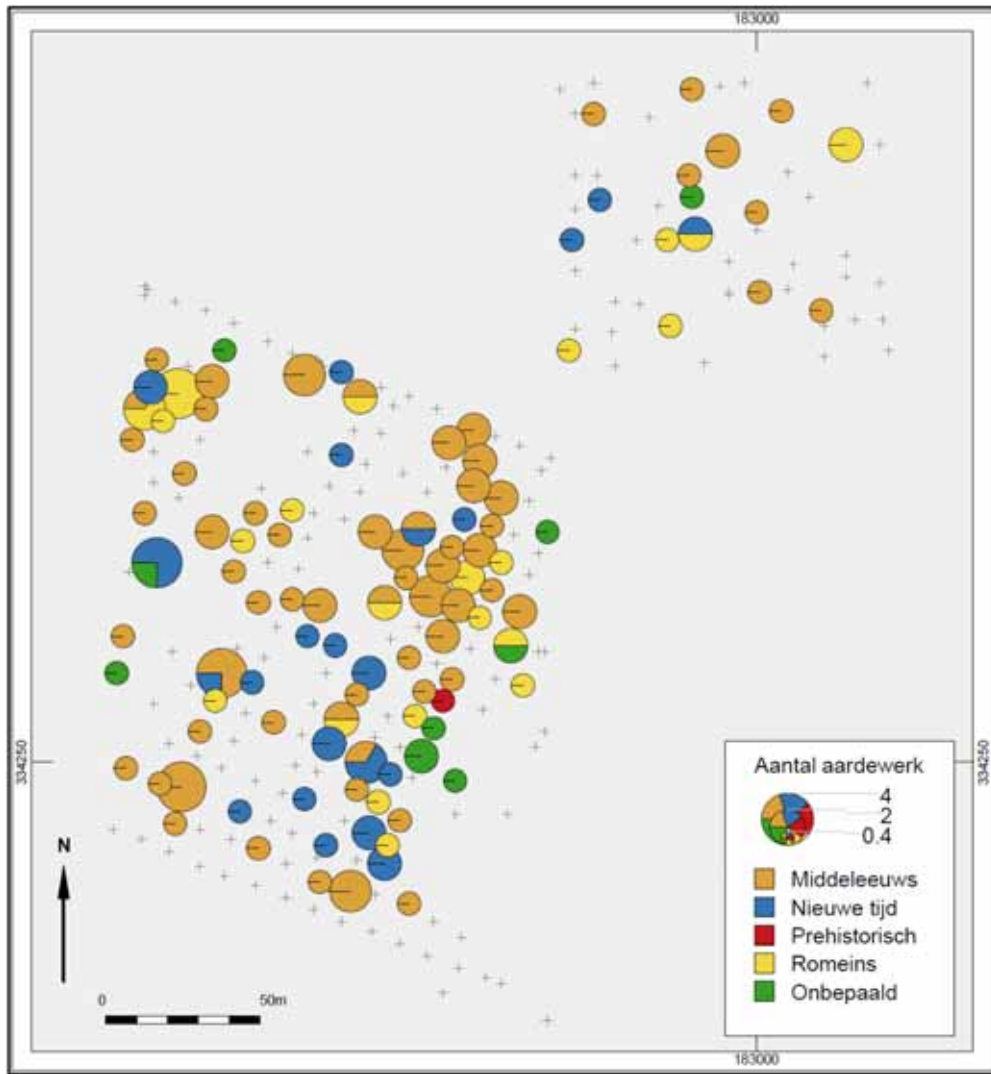
Tabel 4.2 Verdeling aardewerk per periode (in gram)

4.2.2. Vuursteen

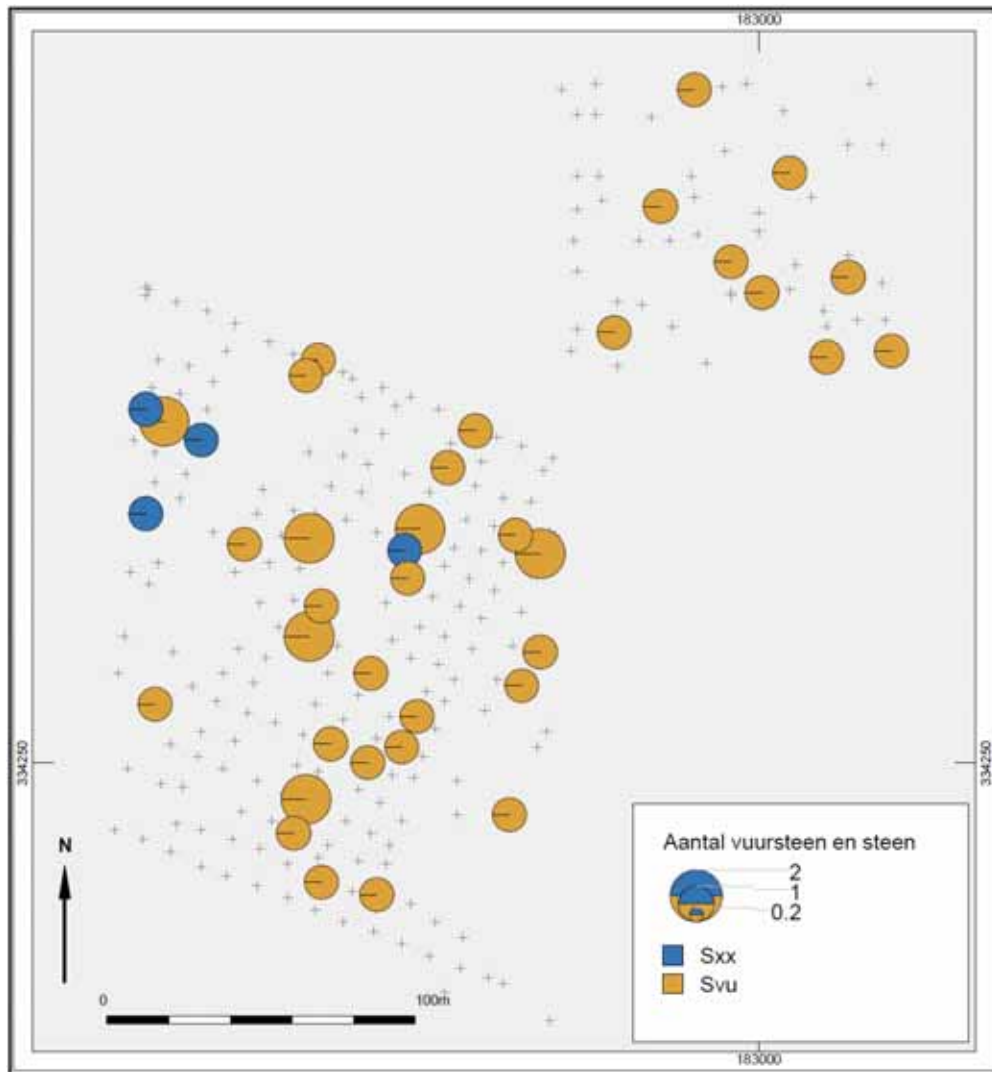
Tijdens het veldwerk zijn in totaal 41 stuks vuursteen opgeraapt alsmede 4 stuks steen. Het betreffen hier voornamelijk vuursteenafslagen. Duidelijke werktuigen zijn niet herkend. Het materiaal ligt zonder duidelijke clustering verspreid over beide percelen. Het steenmateriaal betrof eveneens geen artefacten.

4.2.3 Conclusie

Ondanks de tegenvallende zichtbaarheid tijdens het karteren zijn toch een groot aantal vondsten gedaan. Het gros dient echter toegeschreven te worden als het resultaat van akkerbemesting waarbij stads- of dorpsafval over de akkers verspreid werd. Het betreft hier voornamelijk het middeleeuws en jonger materiaal.

Figuur 4.3 Verspreiding aardewerk

Figuur 4.4 Verspreiding vuursteen

Ondanks dat de totale gekarteerde oppervlakte (4,2 ha) niet zeer groot is en wegens omstandigheden ook niet aansluitend kunnen toch met betrekking op het prehistorische en Romeinse vondstmateriaal enkele voorzichtige conclusies getrokken worden. Er lijkt zich namelijk een bescheiden clustering voor te doen in het zuidoostelijke (hogere) deel van het onderzoeksgebied. Deze clustering kan duiden op activiteiten zoals een nederzetting uit het neolithicum en/of Romeinse tijd.

Deze (voorzichtige) conclusie sluit aan bij eerdere waarnemingen die binnen het onderzoeksgebied zijn gedaan. Binnen en in de directe omgeving van het onderzoeksgebied zijn vondsten uit voornamelijk het neolithicum en Romeinse tijd gedaan. Ook zijn er vondsten gedaan die wijzen op overblijfselen uit de brons- en ijzertijd.

Figuur 4.5 Gekarteerde percelen Louisegroeveweg(betreedbaarheid en vondstspreading in raaien). Roodomrand de beoogde karteringspercelen, in wit de percelen waarvoor toestemming was verkregen en in groen de daadwerkelijk gekarteerde percelen.

4.3 Resultaten gebied Hoogenberg

Voor het gebied rondom de Louisegroeve weg was van een pachter toestemming verkregen om zijn akkers te belopen (Fam. Crijns). In totaal werden twee verschillende, aansluitende percelen belopen (3,7 ha; zie figuur 4.5). In tegenstelling tot de percelen rondom de Louisegroeve weg was de zichtbaarheid op beide percelen beduidend beter. De enige negatieve factoren die van invloed zijn geweest op de vondstzichtbaarheid was de vorst waardoor vooral de eerste dagen de bovengrond bevroren was en een deel van een akker dat door trekkende ganzen was platgetreden.

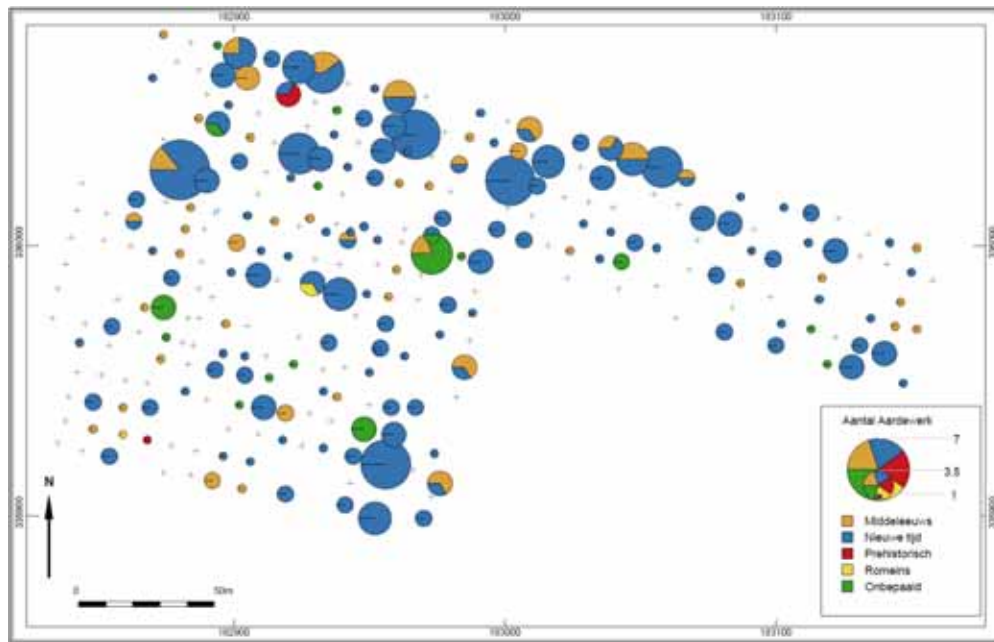
In het onderzoeksgebied zijn in totaal 518 vondsten verzameld (tabel 4.3).

categorie	aantal	gewicht
Aardewerk Nieuwe tijd	237	1753,1
Aardewerk middeleeuwen	58	260,9
Aardewerk Romeinse tijd	2	10,6
Aardewerk prehistorie	3	107,6
Aardewerk onbepaald	24	119
Baksteen	65	1084,5
Bot	1	1,5
Dakpan	5	126,7
Glas	1	0,3
Metaal	1	0,6
Steen	9	341,1
Vuursteen	112	1124,5
Totaal	518	4930,4

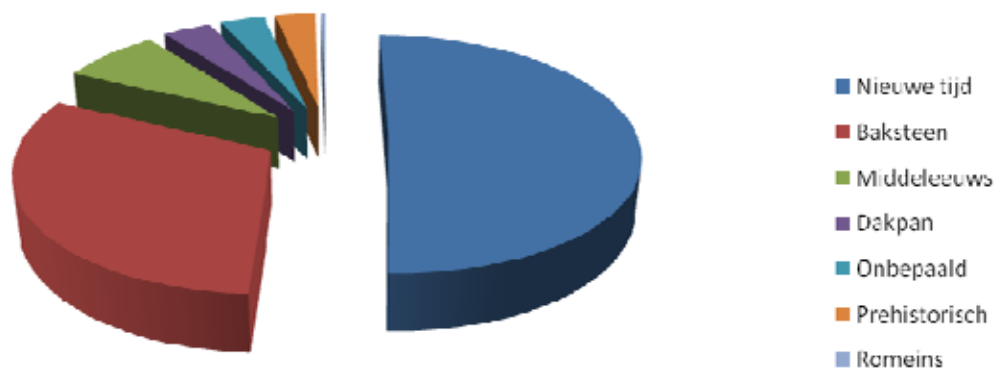
Tabel 4.3 Totalen per vondstcategorie

4.3.1 Aardewerk

Het keramisch vondstmateriaal bestaat voornamelijk uit fragmenten baksteen, recent aardewerk (Keulse pot 17^e/18^e eeuws) en (vroeg en laat) middeleeuws aardewerk (Pingsdorf, Andenne, Brunssum-Schinveld). Daarnaast zijn nog een bescheiden aantal Romeinse en prehistorische aardewerkfragmenten aangetroffen. Het middeleeuws en nieuwe tijd aardewerk lijkt over alle percelen gelijkmatig verspreid te zijn en dient dan ook gezien te worden als het resultaat van akkerbemesting waarbij stads- of dorpsafval over de akkers verspreid werd. Het prehistorisch en Romeins aardewerk lijkt geen geclusterd te liggen. Prehistorisch aardewerk wordt niet vaak aangetroffen tijdens oppervlaktekarteringen aangezien het meest zachtgebakken aardewerk binnen afzienbare tijd op de akker uit elkaar valt. Het voorkomen van drie stukken kan dus als positief gezien worden voor het aantreffen van prehistorisch vondstmateriaal.

Figuur 4.6 Verspreiding aardewerk

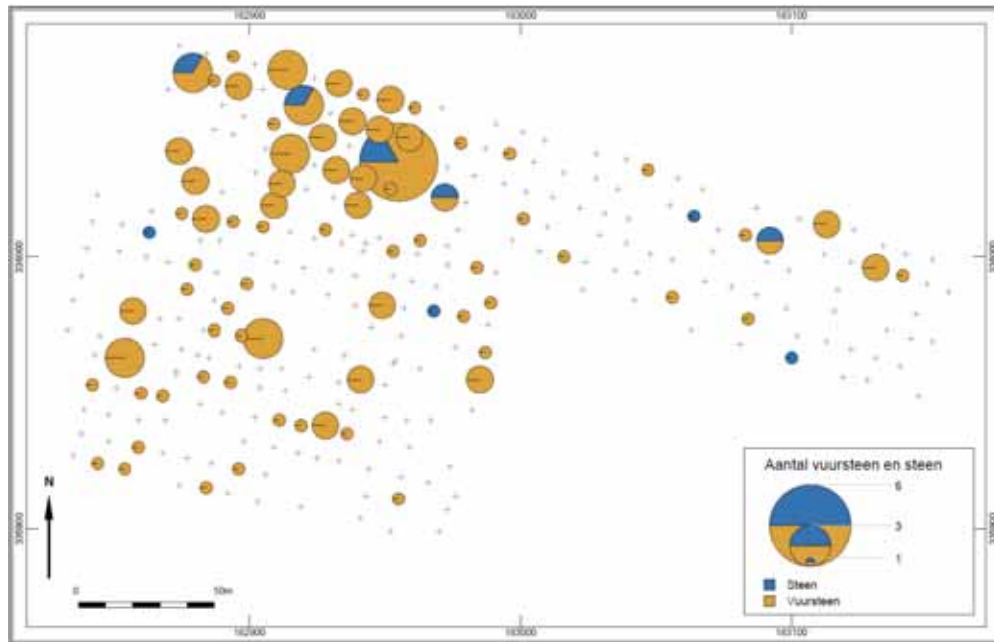

Tabel 4.4 Verdeling aardewerk per periode (in gram)

4.3.2. Vuursteen en steen

Tijdens het veldwerk zijn in totaal 112 stuks vuursteen opgeraapt alsmede 9 stuks steen. Het betreffen hier voornamelijk vuursteenafslagen maar ook enkele werktuigen zoals acht klingen waarvan twee zijn geretoucheerd, drie krabbertjes en twee bijfragmenten waarvan een is gepolijst. Daarnaast zijn negen restkerntjes aangetroffen. Het vuursteenmateriaal is hoofdzakelijk te kenmerken als Rijckholtvuursteen hoewel er ook een enkel fragment Sijpeldveldvuursteen is opgeraapt. Het materiaal lijkt deels geclusterd te liggen. Tussen het steenmateriaal werd een maalsteenfragment herkend maar bevonden zich geen verdere herkenbare artefacten.

Hoewel het vuursteen redelijk evenwichtig verspreid lijkt te liggen over de akkers, is toch een lichte clustering te zien in het noordwestelijke deel van de belopen percelen.

Figuur 4.7 Verspreiding vuursteen en steen

4.3.3 Conclusie

De oppervlaktekartering direct ten zuiden van het archeologisch monument Hoogenberg heeft redelijk veel vondstmateriaal opgeleverd. Hoewel ook hier het gros van de vondsten toegeschreven kan worden aan (sub)recente landbouwactiviteiten is ook duidelijk een prehistorische, vermoedelijk neolithische, component aanwezig. Enigszins opmerkelijk is te noemen de lichte clustering van vuursteen in de noordwesthoek van het gebied terwijl juist in dit deel geen prehistorisch aardewerk is aangetroffen. Mogelijk heeft dit te maken met een droogdal dat in dit deel van het gebied is gelegen. Deze fungeren vaker als *artefact traps* waardoor de lichte clustering van het vuursteen is te verklaren.

Ondanks de beperktheid van het onderzoek kan toch voorzichtig gesteld worden dat het veronderstelde prehistorische monument Hoogenberg waar resten uit voornamelijk het neolithicum en ijzertijd zijn aangetroffen, zich verder uitstrekt richting het zuiden. Mogelijk betreffen dit restanten die duiden op een prehistorische (neolithische en/of ijzertijd) nederzetting. In hoeverre er echter sprake is van verstoorte context zoals bij eerder onderzoek in de directe nabijheid van het onderzoeksgebied werd geopperd, is echter niet duidelijk.³¹ Op basis van de veldwaarnemingen en de wijze waarop het landschap is gevormd zal enige afspoeling van vondsten te verwachten zijn, getuige ook de lichte clustering bij het droogdal, maar zal er waarschijnlijk geen sprake zijn van een horizontale verplaatsing van materiaal over grotere afstanden.

³¹ Demey 2003.

5 Samenvatting, conclusie en aanbevelingen

In het kader van het Provinciaal Aandachtsgebied Graetheide en het mastercollege *Prospective Field Archaeology* heeft in januari 2010 een oppervlaktekartering plaatsgevonden aan de westkant van de Graetheide. Tijdens dit onderzoek werden twee gebieden gekarteerd: enkele percelen ten noorden van de Louisegroeveweg, ook wel aangeduid als Stein-Bramert en enkele percelen ten oosten van de Bergerweg ten zuiden van het gehucht Graetheide.

5.1 Conclusie

Ondanks de bescheiden opzet van het onderzoek (in totaal werd ongeveer 8 ha belopen) zijn er toch resultaten geboekt die de waarde van dit onderzoek ondersteunen. In beide gebieden waren namelijk al eerder waarnemingen gedaan die dateren voornamelijk uit het neolithicum, ijzertijd en Romeinse tijd. De veldkartering sluit aan bij deze eerdere waarnemingen waardoor toch gesproken kan worden van enkele vindplaatsen die binnen de onderzoeksgebieden zijn gelegen. In een enkel geval kon de ligging van de vindplaats nader bepaald worden.

5.1.1 Louisegroeveweg

In het geval van de Romeinse vindplaats bij de Louisegroeveweg kan gesteld worden dat deze zich vermoedelijk bevindt in een hoger deel van het terrein. De aard van deze vindplaats kan nog niet nader gesteld worden maar de hoeveelheid aangetroffen dakpanfragmenten suggereert dat er structuren hebben gestaan met (deels) een pannendak.³² De vuursteenvondsten wijzen op activiteiten uit vermoedelijk het neolithicum maar kunnen niet nader geduid worden. Er lijkt geen sprake te zijn van een nederzettingsterrein.

5.1.2 Hoogenberg

Het gebied langs de Bergerweg staat al langer bekend als een archeologisch rijke vindplaats uit het neolithicum en ijzertijd. Tijdens de kartering zijn vooral (vuursteen)vondsten gedaan die dateren uit het neolithicum. Het lijkt aannemelijk dat het juist ten noorden gelegen archeologische monument zich verder naar het zuiden uitstrekt en in ieder geval deel uitmaakt van een landschap dat gedurende de prehistorie intensief werd gebruikt.

5.2 Aanbeveling

Het verschil in zichtbaarheid tussen de verschillende percelen tijdens de campagne laat zich mogelijk zien in de hoeveelheden vondstmateriaal die zijn verzameld. De percelen bij de Hoogenberg hadden een betere zichtbaarheid en daar werden ruim 500 vondsten gedaan. Men kan echter ook opmerken dat ter plekke een of meerdere vindplaatsen meer geërodeerd of verstoord zijn waardoor meer vondsten in de bouwvoor zijn opgenomen. Dit dient echter tijdens een mogelijk vervolgonderzoek te worden gestaafd. Aangezien de bodem was bevroren ten tijde van de campagne kon handmatig geen profiel worden gestoken of enkele landschappelijk gerichte boringen worden gedaan.

Hoewel de eerste campagne als zeer leerzaam is ervaren, blijft het moeilijk om door de redelijk beperkte hoeveelheid areaal dat is belopen, concluderende uitspraken te doen.

---

³² Vermoedelijk zal echter het grootste deel van de dakpanfragmenten recent van oorsprong zijn.

Daarnaast is het bepalen van de tafonomische processen die de vindplaatsen hebben gevormd nauwelijks mogelijk geweest.

Het verdient dan ook de aanbeveling om een volgende campagne te concentreren op een gebied waardoor in totaal meer areaal wordt belopen om zodoende beter gefundeerde uitspraken te kunnen doen. Daarnaast dient verder onderzoek plaats te vinden om de bodemopbouw en de tafonomische processen in kaart te brengen.

In ieder geval kan gesteld worden dat er binnen het onderzoeksgebied archeologische vindplaatsen aanwezig zijn waarvan aard, omvang en datering nader van moeten worden bepaald. Mogelijk toekomstige ingrepen in de bodem die eventueel aanwezige archeologische waarden kunnen verstoren dienen dan ook vooraf te worden gegaan door aanvullend archeologisch onderzoek in de vorm van een proefsleuvenonderzoek.

Dit advies blijft gestand voor minimaal de komende 20 jaar tenzij door nieuwe inzichten als gevolg van aanvullend of synthetiserend onderzoek tot een andere conclusie of advies wordt gekomen.

Literatuurlijst

- Bakels, C.C., 1978: Four Linearbandkeramik settlements and their environment: A paleoecological study of Sittard, Stein, Elsloo and Hienheim, Leiden (proefschrift) (Analecta Praehistorica Leidensia 11).
- Bakels, C.C., 1982: The settlement system of the Dutch Linearbandkeramik (Analecta Praehistorica Leidensia 15), 31-45.
- Berendsen, H.J.A., 1997: Landschappelijk Nederland: de fysisch-geografische regio's, Assen.
- Boenigk, W. en E.-M. Hagedorn, 1996: Das Profil FR125: holozäne Sedimente im Elsbachtal und ihre Schwermetallgehalte, in: (red.), Archäologie im Rheinland 1996), 169-172.
- Bouten, W., G. van Eijsden, A.C. Imeson, F.J.P.M. Kwaad, H.J. Mûcher en A. Tiktak, 1985: Ontstaan en erosie van de lössleemgronden in Zuid-Limburg, K.N.A.G. geografisch tijdschrift 19, 192-208.
- Demey, D., 2003: Project Maasroute, verbreding Julianakanaal tussen Itteren en Berg-Graetheide; een inventariserend archeologisch onderzoek, RAAP-rapport 870.
- Gaauw, P. van der, 2008: Provinciale archeologische aandachtsgebieden: Archeologisch selectiedocument, Maastricht.
- Gerritsen, F., P.F.B. Jongste & L. Theunissen, 2006: De late prehistorie in Noord-, Oost- en Zuid-Nederland en het rivierengebied, Nationale Onderzoeksagenda Archeologie versie 1.0, hoofdstuk 17.
- Hendrix, W.P.A.M. & J.G. Schaap, 1995: Een IJzertijdcomplex nabij Nattenhoven-gemeente Stein, Archeologie in Limburg 63, p. 7-11.
- Hoof, L.G.L. van, 2000: Filling Black Holes: leven, sterven en deponeren in de metaaltijden van Zuid-Limburg (doctoraalscriptie Leiden), Leiden.
- Hoof, L.G.L. van en I.M. van Wijk, 2005: Archeologie van de verspoelde löss. Resultaten van een inventariserend archeologisch vooronderzoek in een droogdal te Geleen – Middengebied (Archol-rapport 32), Leiden.
- Hoof, L.G.L. van, Wijk, I.M. van, Linde, C. van der, in voorbereiding: Zwervende erven op de löss? Onderzoek van een nederzetting uit de vroege ijzertijd en van sporen uit de Stein-groep te Hof van Limburg (gemeente Sittard-Geleen) (Archol-rapport 33), Leiden.
- Kooistra, L.I., 1996: Borderland farming: possibilities and limitations of farming in the Roman period and Early Middle Ages between the Rhine and Meuse, Amersfoort / Assen.
- Meurkens, L. & I.M. van Wijk, 2008 (red.): Wonen en begraven op de Caberg van vroeg neolithicum tot vroege middeleeuwen. Inventariserend Veld Onderzoek van een cultuurlandschap te Maastricht-Lanakerveld (Archolrapport 10), Leiden.

Roymans, J.A.M. & A.M.I. van Waveren, 2002: Plangebied Maastricht-Lanakerveld, gemeente Maastricht: een Aanvullende Archeologische Inventarisatie, MIKO rapport 03/020425/14. Maastricht.

Vossen, I. & J.A.M. Oude Rengerink, 2008: Bureauonderzoek en oppervlaktekartering plangebied Bramert-Noord te Urmond (gem. Stein), Archeologische Rapporten Oranjewoud 2008/11.

Wijk, I.M. van & L.G.L. van Hoof, 2005: Stein, een gemeente vol oudheden: Een archeologische beleidskaart voor de gemeente Stein, Archol-rapport 29.

Wijk, I.M. van, A.J. Tol, L.G.L. van Hoof, P.F.B. Jongste & P. Mennens, 2008: Beek, een poort voor het verleden naar het heden; een archeologische beleidskaart voor de gemeente Beek, (Archol-rapport 85), Leiden.

Wijk, I.M. van, 2009: Wetenschappelijk kader provinciaal archeologisch aandachtsgebied Graetheide, Maastricht.

Wijk, I.M. van, 2009: Stein, een gemeente vol oudheden: Archeologische beleidskaart 2009, Archol-rapport 122. Leiden.

Zijverden, W. van, 2006: in G. Tichelman: Bandkeramiek en Middeleeuwen in het waterleidingtracé Sweikhuizen-Geverik, gemeente Beek, ADC-rapport 590.